

РОЗДІЛ 1

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

УДК 340.15:334.72(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2019-6/1>

ОБ'ЄКТИ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН В УСРР У ПЕРІОД НОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

OBJECTS OF CIVIL LEGAL RELATIONS IN THE UKRSSR IN THE PERIOD OF THE NEW ECONOMIC POLICY

**Васильєв Є.О., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри історії держави і права України та зарубіжних країн
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого**

Виявлені специфічні передумови становлення цивільно-правових відносин в УСРР у період нової економічної політики. Розглянуто основні приватні майнові права, що визнаються УСРР, охороняються її законами і захищаються судами УСРР, а також особливості їх закріплення в Цивільному кодексі УСРР 1922 року, особливості регулювання спадкових відносин, майнові права на частку (пай) у товариствах, а також законодавче регулювання авторського права.

Зроблено висновок, що започаткування нової економічної політики в УСРР дало поштовх для відновлення приватної ініціативи та розвитку цивільних правовідносин. Постанова ВУЦВК від 26 липня 1922 р. «Про основні приватні маєткові права, що визнаються УСРР, охороняються її законами і захищаються судами УСРР» стала орієнтиром для подальшого розвитку цивільного законодавства, насамперед майбутнього Цивільного кодексу УСРР 1922 року. Закріплення цих прав у кодексі супроводжувалося суттєвими обмеженнями, які встановлювалися стосовно переліку об'єктів цивільних прав, які були вилучені з цивільного обігу і перебували під пильним контролем радянського уряду. У зв'язку зі скасуванням приватної власності на землю ЦК УСРР приділяє значну увагу праву забудови земельної ділянки, яке надавалось на підставі договору строком до 49 років та могло відчужуватися забудовником на користь третіх осіб. На підставі норм Цивільного кодексу УСРР зроблено висновок про можливість звернення стягнення з боку кредитора на частку (пай, внесок) учасника простого товариства або вкладника товариства на віру, що дозволяє розглядати майнове право учасника товариства на частку в капіталі товариства як самостійний об'єкт цивільних правовідносин.

На підставі системного аналізу норм цивільного законодавства періоду нової економічної політики автором здійснено спробу визначення переліку об'єктів цивільних правовідносин, що перебували у вільному обігу в УСРР періоду нової економічної політики.

Ключові слова: НЕП, об'єкти цивільних правовідносин, майно, майнові права, товариства, власність, право забудови, спадкове право, авторське право.

The specific prerequisites for the formation of civil-law relations in the Ukrainian SSR during the period of the new economic policy are revealed. The basic private property rights recognized by the UkrSSR, protected by its laws and protected by the courts of the UkrSSR, as well as features of their fixing in the Civil Code of the UkrSSR 1922, features of regulation of hereditary relations, property rights to share (share) in societies, as well as legislative regulation of copyright right.

The assertion of these rights in the Code was accompanied by significant restrictions that were imposed on the list of civil rights objects that had been withdrawn from civil circulation and were under the close control of the Soviet government. In connection with the cancellation of private land ownership, the Central Committee of the UkrSSR pays considerable attention to the right to build a land plot, which was granted on the basis of a contract up to 49 years and could be alienated by the developer in favor of third parties. Significant restrictions in the first years of the Civil Code of the UkrSSR continued to be maintained in relation to the volume of hereditary mass, its maximum size should not exceed 10,000 rubles.

A systematic analysis of the rules of civil law of the period of the new economic policy allows to attribute to the objects of civil legal relations of the period, which were in free circulation, the following: non-nationalized buildings, trade enterprises, industrial enterprises with hired workers not exceeding the amount stipulated by special laws; tools and means of production, money, securities and other valuables, including gold and silver coins and foreign currency; household goods, household and personal consumption, goods sold by law are not forbidden, and any property not withdrawn from private circulation, as well as hereditary property worth no more than 10,000 rubles, the right of claim, the right to share in the capital of the company, the right buildings, collateral, copyright.

Key words: New Economic Policy, objects of civil legal relations, property, property rights, property, building right, inheritance law, copyright.

Поява в сучасних умовах нових об'єктів цивільно-правових відносин, таких, наприклад, як криптовалюти, зумовлюють потребу в удосконаленні та систематизації наукових знань про об'єкти цивільних правовідносин. Розв'язання цього питання вимагає комплексного аналізу та узагальнення історичного досвіду кодифікації вітчизняного цивільного законодавства. Особливий інтерес в цьому контексті для нас становить період нової економічної політики в УСРР, який супроводжувався першою радянською кодифікацією права УСРР.

Правове регулювання цивільних правовідносин у період НЕП у різних аспектах досліджувалось у роботах вітчизняних та зарубіжних учених, таких як І.Л. Брауде, В.Д. Гончаренко, В.І. Касьяненко, С.Н. Ландкоф та інших.

Мета цієї статті – виявлення особливостей цивільного законодавства періоду нової економічної політики в УСРР, визначення кола об'єктів цивільних правовідносин та їхніх особливостей.

Завданням дослідження є виявлення переліку об'єктів цивільних правовідносин в УСРР у період нової економічної політики. Новизна роботи полягає в комплексному історико-правовому аналізі законодавства, що стосувалось об'єктів цивільних прав у досліджуваній період.

Станом на момент початку Лютневої демократичної революції 1917 року в Російській імперії існувала досить розвинена система законодавчих актів, що регулювали цивільно-правові відносини, насамперед X том Зводу законів Російської імперії, а також окремі законодавчі акти, що включались до Повного зібрання законів Російської імперії

(наприклад, Закон про авторське право 1911 року). Однак уже в жовтні 1917 року зі встановленням більшовицького режиму та проголошенням перших більшовицьких декретів розпочинається масштабний наступ на приватний капітал. З перших днів панування радянської влади в Росії скасовується приватна власність на землю; Декретом РНК РСФСР від 26.10.1917 р. «Про землю» передбачалося, що «поміщицька власність на землю скасовується негайно без жодного викупу», а це означало фактичну легалізацію масового захоплення селянами поміщицьких земель [1, с. 17]. Декретом РНК РСФСР від 20.08.1918 р. «Про скасування приватної власності на нерухомість в містах» скасування права приватної власності було поширено на всі без виключення земельні ділянки, як забудовані, так і не забудовані, що належать приватним особам і промисловим підприємствам, установам і відомствам, що знаходяться в межах міських поселень [1, с. 132–135].

Декретом ВЦВК від 14 грудня 1917 р. було оголошено державною монополією банківську справу й націоналізовано всі комерційні банки та кредитні установи, щодо решти акціонерних товариств була досягнута домовленість з урядом про порядок контролю за їхньою діяльністю, товариства зобов'язувалися інформувати Держбанк про стан своєї каси та звітувати про видачу грошей. Подальший перебіг подій, насамперед боротьба з господарською розрухою, як зазначає В.І. Касьяненко, змушують більшовицький уряд 28 червня 1918 р. оголосити про масштабну націоналізацію великих підприємств провідних галузей промисловості. [2, с. 5–6].

Постановою Всеукраїнського кінокомітету від 02.04.1919 р. «Про заборону приватних кіно- і фотозйомок вуличних подій, маніфестацій тощо» було передбачено, що від дня опублікування цієї постанови в межах усієї України заборонялась будь-яка приватна вулична кіно- і фотозйомка вуличних подій, маніфестацій, пересування військ тощо. Усі наявні в приватних руках вуличні кіно- і фотозйомки, зроблені після 1 січня 1919 р., мали бути подані до Всеукраїнського комітету, невиконання цієї постанови мало за собою передачу суду революційного трибуналу і конфіскацію апаратів [3].

Декрет РНК України від 11.03.1919 р. «Про скасування спадкування» передбачав повне скасування права спадкування як за законом, так і за духовним заповітом на все майно, що перебуває на території УСРР, незалежно від громадянства спадкоємців [4]. Доповнення до цього Декрету згідно з Декретом від 21.03.1919 р. передбачали скасування будь-яких спадкових прав на майно померлого, вартість якого перевищує 10 000 карбованців, щодо майна меншої вартості дозволялась передача його лише на праві користування іншому члену подружжя, дітям, повнорідним чи неповнорідним братам чи сестрам померлого, його батькам, за умови їх непрацездатності та нужденості [5]. Таким чином, в умовах «воєнного комунізму» в УСРР перехід права власності на спадкове майно до спадкоємців ставав неможливим.

Згідно з Декретом РНК УСРР від 11.03.1921 р. «Про купівлю для державних музеїв у приватних осіб музейних цінностей» було передбачено, що всі значні збірки пам'яток мистецтва та старовини, а також різних речей, які мають цінність для музеїв УСРР, оголошуються всенародним надбанням і переходять до відання Всеукраїнського комітету охорони пам'яток, мистецтва, старовини та природи і його органів на місцях. Єдине виключення становили колекції та збірки, що складались із предметів, утворених творчістю або науковою працею самого власника і потрібних йому для його мистецьких чи наукових праць, відчужувати такі колекції дозволялось тільки у виняткових випадках, коли колекції та збірки визнаються необхідними для наукових та мистецьких установ держави, за винагороду, що відповідає праці колекціонера. Окремі речі, які мають значення для музеїв, мали бути придбані для них

з виплатою винагороди власникам, з якими уповноважена комісія погоджувала купівельну вартість речі. У випадку виняткового мистецького чи наукового значення запропонованої для купівлі речі, коли не досягнуто згоди про ціну з продавцем, комісії було надано право секвеструвати річ до вирішення питання про примусове відчуження речі з виплатою власнику винагороди [6].

Наступне широкомасштабне впровадження політики «воєнного комунізму» в радянських республіках повністю виключало можливість приватної ініціативи, контроль майже над усіма матеріальними благами в УСРР та розпорядження ними здійснювали органи радянської влади. Лише в процесі переходу радянських республік до нової економічної політики стає можливою часткова лібералізація відносин власності та розширення обсягу цивільних прав приватних осіб.

Ще напередодні проголошення нової економічної політики РНК РСФСР у декреті від 23.11.1920 р. проголосив, що процес відновлення продуктивних сил країни може бути прискорений за допомогою залучення іноземних державних і комунальних установ, приватних підприємств, акціонерних товариств, кооперативів і робітничих організацій [7]. Положення Декрету підлягали безпосередньому застосуванню на території УСРР відповідно до постанови Всеукраїнському від 27.01.1920 р. «Про об'єднання діяльності УСРР та РСФРР» [8, с. 10].

Постановою ВУЦВК від 26 липня 1922 р. «Про основні приватні майнові права, що визнаються УСРР, охороняються її законами і захищаються судами УСРР» були визначені орієнтири для подальшого розвитку цивільного законодавства. Цією постановою всім громадянам надавалися: 1) право власності на денационалізовані будівлі в міських і сільських місцевостях, з правом відчуження цих будівель і з передачею покушцеві права оренди на земельні ділянки під будівлі; 2) право будови як у міських, так і в сільських місцевостях на основі договорів з місцевими органами влади на строк не більше 49 років; 3) право власності на рухоме майно (на промислові і торговельні підприємства, знаряддя, засоби виробництва і товари, на грошові капітали, предмети домашнього господарства й особистого вжитку); 4) право застави зазначеного майна; 5) авторське і винахідницьке право, а також право на товарні знаки; 6) право спадкування за законом та заповітом тощо. За громадянами було визнано право укладання будь-яких не заборонених законом договорів, у тому числі майнового найму, купівлі-продажу, міни, позики, позички, поруки, страхування, різних видів товариств, векселів тощо. У тексті постанови особливо підкреслювалось, що вона не мала зворотної сили, тобто вона не відновлювала права дореволюційної власності, не скасовувала вчиненої в попередній період експропріації приватної власності і не давала підстав колишнім власникам вимагати повернення їхнього майна. Загалом, зазначена постанова суттєво розширювала речові, спадкові права громадян УСРР, визнавала права інтелектуальної власності та майнові права, що впливали з участі у товариствах [9].

Цивільний кодекс УСРР, що повністю наслідував відповідний кодекс РСФСР, було введено в дію з 1 січня 1923 року постановою ЦВК УСРР від 16 грудня 1922 р. Зазначена постанова про надання чинності Цивільному кодексу УСРР підкреслювала, що ніякі спори в цивільних правовідносинах, що виникли до 7 листопада 1917 р., не приймаються до розгляду судовими та іншими установами республіки. Споры в цивільних правовідносинах, що виникли за час від 7 листопада 1917 р. до надання чинності Цивільному кодексу УСРР, мали регулюватися зако-

нами, які мали чинність у момент виникнення їх. До правовідносин, що допускались законами, які мали чинність у момент їх виникнення, та не досить повно регулювались зазначеними законами, мали застосовуватися постанови Цивільного кодексу УРСР. Поширене тлумачення Цивільного кодексу УСРР допускалось лише у випадку, коли того вимагає захист інтересів робітничо-селянської держави та трудящих мас. Крім того, заборонялося тлумачення постанов Кодексу на підставі законів скинутих урядів і практики дореволюційних судів. У ст. 20 ЦК УСРР додатково передбачалось, що майно, вилучене з цивільного обороту, може бути об'єктом цивільного права лише в тих межах, в яких це позитивно зазначено законом [10].

У главі третій ЦК УСРР 1922 р. «Об'єкти прав (майно)» були закріплені вже відомі радянському законодавству обмеження щодо земельної власності. Згідно зі ст. 21 ЦК УСРР земля становила власність держави і не могла бути предметом приватного обороту, володіння нею допускалось лише на правах користування. Цікаво також, що у примітці до ст. 21 ЦК УСРР зазначалось, що зі скасуванням приватної власності на землю поділ майна на рухоме і нерухоме скасовано. Також суттєві обмеження щодо об'єктів, вилучених з цивільного обороту, були встановлені у ст. 22 ЦК УСРР 1922 р.: націоналізовані підприємства, їх обладнання, залізничі та їх рухомий склад, націоналізовані судна, а також націоналізовані споруди були вилученими з приватного обороту та не могли бути відчужені та закладені тими органами, у віданні яких вони перебувають, а також використані для задоволення вимог кредиторів. Водночас націоналізовані підприємства, споруди та судна могли здаватися в оренду у встановленому законом порядку.

Згідно зі ст. 23 ЦК УСРР було передбачено, що зброя, вибухові речовини, військово спорядження, літальні апарати, телеграфне та радіотелеграфне сполучення, анульовані цінні папери, спиртві напої понад установлену в законі міцність і сильнодіючі отрути були вилучені з приватного обороту. Золота і срібна монета та іноземна валюта згідно зі ст. 24 ЦК УСРР могли бути предметом правочинів лише в порядку та в межах, указаних спеціальними законами.

У другій книзі Цивільного кодексу УСРР 1922 року, присвяченій речовому праву, увага законодавця приділена насамперед забезпеченню пріоритету державної власності. Як відомо, ЦК УСРР 1922 р. у ст. 52 розрізняв власність: а) державну (націоналізовану і муніципалізовану); б) кооперативну; в) приватну. Земля, надра, ліси, води і залізничі загального користування, їх рухомий склад та літальні апарати могли бути виключно власністю держави. Предмети приватної власності в силу ст. 54 ЦК УСРР могли становити: ненаціоналізовані будівлі, підприємства торгіві, підприємства промислові, що мають найманих робітників не вище передбаченої особливими законами кількості; знаряддя та засоби виробництва, гроші, цінні папери та інші цінності, в тому числі золота і срібна монета та іноземна валюта; предмети хатнього вжитку, господарства та особистого споживання, товари, які продавати законом не заборонено, і всяке не вилучене з приватного обороту майно. Підприємства, в яких число найманих робітників перевищувало встановлену законом норму, телеграф і радіотелеграф, а також й інші споруди, що мали державне значення, могли бути предметом приватної власності лише на підставі концесії, одержуваної від уряду. Зброя та військова амуніція, вибухові речовини, речовини, що містять у собі спирт вище встановленої міцності, та сильнодіючі отрути за приписами ст. 56 ЦК УСРР можуть бути в приватному володінні лише за дозволом належних органів влади.

У зв'язку з рішучим та безповоротним скасуванням приватної власності на землю в радянському цивільному законодавстві періоду нової економічної політики закономірно поставало питання про правові підстави для забу-

дови земельних ділянок, через що у Цивільному кодексі УСРР значна увага була приділена праву забудови земельних ділянок, якому була присвячена окрема глава у другій книзі кодексу. Показово, що ЦК УСРР не регулював будь-які інші поземельні права, окрім права забудови, решта правовідносин із приводу користування земельними ділянками належала до сфери регулювання Земельного кодексу УСРР.

Відповідно до ст. 71 ЦК УСРР договори про надання міських ділянок під забудову укладались комунальними відділами з кооперативними об'єднаннями або іншими юридичними особами, а також з окремими громадянами на строк до 49 років для кам'яних та до 20 років для інших споруд. Такий договір про право забудови, під страхом недійсності його, мав укладатись у нотаріальному порядку. У договорі про право забудови обов'язково мало бути зазначено: а) найменування сторін; б) строк дії договору; в) точне визначення наданої під забудову ділянки; г) розмір у золотих карбованцях та строки внесення орендної плати; д) характер та розмір споруд, які забудовники зобов'язуються побудувати; е) строк початку будівництва; ж) строк завершення будівництва; з) умови підтримання споруд у справному стані; и) умови страхування споруд та відновлення їх у випадку загибелі; к) неустойки на випадок прострочення та інших порушень договору забудовником. Права користування будівельними матеріалами, які знаходяться на ділянці забудовника, для будівництва та господарського обслуговування споруд могли належати забудовнику в межах, указаних договором, забудовник також мав право користуватись водою на ділянці, а також в її межах влаштувати криниці та обробляти струмки.

Цікаво, що радянський законодавець, повністю відкидаючи будь-яке приватне право власності та заставне право на землю, дозволяв у ст. 79 ЦК УСРР відчужувати або обтяжувати заставою право забудови. Договори про відчуження та заставу права забудови, під страхом недійсності їх, мали бути вчинені в нотаріальному порядку з наступною реєстрацією в належному комунальному відділі. Крім того, у випадку невнесення забудовником належних платежів за договором забудови більш ніж за один рік або іншого порушення обов'язків, зумовлених неустойкою, комунальний відділ може звернути стягнення в судовому порядку на саме право забудови, причому стягнення здійснюється шляхом продажу права забудови з публічних торгів. У разі переходу права забудови, а також припинення права забудови у зв'язку зі спливом строку договору, всі споруди мали бути здані забудовником у справному стані комунальному відділу, який оплачує забудовнику вартість споруд на момент здачі їх із заліком належних комунальному відділу боргів. Вартість споруд мала встановлюватись оціночною комісією у складі представників комунального відділу та робітничо-селянської інспекції, у разі незгоди забудовника з проведеною комісією оцінкою забудовнику було надано право оскаржити її в народному суді. Цивільний кодекс УСРР також передбачав право застави, його предметом згідно зі ст. 87 ЦК УСРР могло бути всяке майно, не вилучене з обороту, в тому числі боргові вимоги і право забудови.

Виходячи із системного аналізу норм ЦК УСРР, що регулювали зобов'язальні відносини, вбачається, що як самостійні об'єкти цивільних правовідносин радянський законодавець також розглядав право вимоги та корпоративні (пайові) права учасників товариств. Відповідно до ст. 124 ЦК УСРР передача вимоги кредитором іншій особі допускалась, коли вона не суперечить закону чи договору або не пов'язана з особою кредитора, боржника же слід було повідомити про передачу вимоги. Товариства різних видів, створення яких допускалось X главою ЦК УСРР 1922 р., передбачали майнові внески (частки, паї) засновників товариства, які подекуди могли бути самостійними об'єктами цивільних правовідносин.

Передбачене ст. 276 ЦК УСРР просте товариство являє собою договірні зобов'язання двох або кількох осіб один перед одним об'єднати свої вклади і разом діяти для досягнення спільної господарської мети. Згідно зі ст. 293 ЦК УСРР кредитор одного з товаришів, який під час звернення стягнення на його частку в загальному майні не вимагав ліквідації справ товариства, мав право на прибутки товариства, але не на здійснення будь-яких прав або обов'язків товариша.

Повним товариством згідно зі ст. 295 ЦК УСРР вважалось товариство, всі учасники якого (товариші) провадять торгівлю або промисел під спільною фірмою і за зобов'язання товариства відповідають усім своїм майном як солідарні боржники. Особливістю цього виду товариства була насамперед відсутність чітко окресленого розміру внеску учасника до складеного капіталу товариства, що не дозволяло ставити питання про наявність у такого учасника визначеного майнового права у складеному капіталі товариства. ЦК УСРР не передбачав механізму звернення стягнення кредитором на майнові права учасника повного товариства за його особистими зобов'язаннями, не пов'язаними з участю у товаристві.

Товариством на віру, передбаченим ст. 312 ЦК УСРР, визнавалось товариство, засноване для ведення під спільною фірмою торгівлі чи промислу, яке складалося з одного або декількох учасників, що відповідають перед кредиторами товариства всім своїм майном (необмежено відповідальні товариші), і одного або декількох учасників, відповідальність яких обмежується їх вкладом в товариство (вкладники). У ст. 316 ЦК УСРР було закріплено, що перед третіми особами вкладник відповідає: а) вкладом або своїм майном у розмірі умовленого вкладу, коли його не внесено або внесено неповністю; б) неправильно одержаним прибутком.

Товариством з обмеженою відповідальністю згідно зі ст. 318 ЦК УСРР визнавалось товариство, всі учасники якого (товариші) провадять торгівлю або промисел під спільною фірмою і за зобов'язання товариства відповідають не тільки внесеними в товариство вкладом, але й особистим майном в однаковому для всіх товаришів кратному (наприклад, трикратному, п'ятикратному, десятикратному) відношенні до суми вкладу кожного товариша. Товариства з обмеженою відповідальністю допускались до заснування лише в тих галузях народного господарства, де вони прямо дозволені законом (наприклад, електрифікаційні товариства, товариства відповідальної праці та ін.), або лише за спеціальним дозволом у кожному окремому випадку уповноважених органів робітничо-селянського уряду, питання про можливість стягнення на частку учасника у статутному капіталі такого товариства безпосередньо ЦК УСРР не регулювалось.

Отже, знайомство з главою X Цивільного кодексу УСРР, що регулювала діяльність товариств, свідчить про можливість звернення стягнення з боку кредитора на частку (пай, внесок) боржника, що є учасником простого товариства або вкладником товариства на віру. Це дозволяє розглядати майнове право учасника товариства на частку в капіталі товариства як самостійний об'єкт цивільних правовідносин.

Найбільш складною формою господарського товариства в Цивільному кодексі УСРР постає акціонерне (пайове) товариство, яке згідно зі ст. 322 ЦК УСРР засновувалось під особливим найменуванням або фірмою з основним капіталом, розподіленим на певне число рівних частин (акцій) і за зобов'язання якого відповідало лише майном товариства. Акції за загальним правилом мали випускатись іменні, акції на пред'явника допускались лише у випадках, коли це було передбачено статутом товариства. Акції не могли бути подільні. За належності акцій кільком особам права відносно товариства могли здійснюватись лише однією особою, уповноваженою на

те співвласниками акцій. Цивільний кодекс УСРР допускав, що попередні іменні розписки про отримання внесків за акціями можуть бути уступлені іншим особам тільки за згодою правління.

Іменні акції та тимчасові свідоцтва, які їх замінюють, могли бути передані за передавальними написами, якщо інше не передбачено в його статуті. Особа, що набула право власності на акцію за передавальним написом або з будь-яких інших підстав, зобов'язана була для здійснення своїх прав відносно товариства заявити про своє право власності на акцію або свідоцтво правлінню товариства для внесення імені набувача в акціонерну книгу та пред'явити правлінню саму акцію або свідоцтво з передавальним іменним написом або іншими письмовими доказами переходу права власності. У випадку переходу права власності на акцію або свідоцтво не за передавальним написом, а з інших підстав, напис про переведення акції або свідоцтва на ім'я набувача мав бути зроблений правлінням товариства. Акції на пред'явника переходили до нового володільця шляхом їх передачі. Товариству не дозволялось купляти на свій рахунок свої акції або тимчасові свідоцтва, за винятком випадку, коли вони набуваються ним для попередження втрат у разі стягнення з боржників товариства або у відповідних випадках, для погашення акцій.

Акціонер згідно зі ст. 346 ЦК УСРР мав право на отримання дивіденду із залишку чистого прибутку, який утворюється шляхом відрахування з нього встановлених по закону, статуту або по постанові загальних зборів відрахувань у розмірі, який визначається статутом або загальними зборами акціонерів. Кожна акція надавала її власнику право участі в загальних зборах та право голосу. Акціонери користувалися правом голосу пропорційно кількості акцій, що їм належать. Отже, акції наділяли їх володільця як майновими правами на отримання частини чистого прибутку товариства, так і особистим немайновим правом на участь у управлінні справами товариства.

У регулюванні спадкових правовідносин Цивільний кодекс УСРР 1922 року продовжував зберігати суттєві обмеження щодо спадкових прав громадян. Згідно зі ст. 416 ЦК УСРР допускалось спадкоємство за законом і за заповітом у межах загальної вартості спадкового майна не більше 10 000 золотих карбованців, з вирахуванням усіх боргів померлого. Водночас такі обмеження не підлягали застосуванню щодо прав, які витікають з укладених органами держави договорів із приватними особами (орендних, концесійних, забудовних та ін.), й переходять у порядку спадкування за законом та за заповітом у межах строків, указаних у цих договорах. Із прийняттям Декрету РНК РСФСР «Про заснування державних ощадних кас» від 22 грудня 1922 року, як виняток із загального правила спадкування за заповітом, вкладнику надавалася можливість заповісти будь-яку суму вкладу будь-якій особі, не обмежуючись лише колом спадкоємців за законом. Постановою ЦВК і РНК СРСР «Про скасування максимуму спадкування та дарування» від 29 січня 1926 року з 1 травня 1926 року підлягали скасуванню обмеження у граничній вартості майна, яке могло переходити в спадщину. Такі зміни, на думку В.В. Васильченка, були зумовлені потребою в продовженні існування промислових підприємств після смерті їхніх власників [11, с. 55].

Авторське та винахідницьке право, незважаючи на його формальне визнання радянською владою у Постанові ВУЦВК від 26 липня 1922 р. «Про основні приватні майнові права, що визнаються УСРР, охороняються її законами і захищаються судами УСРР», не було врегульовано Цивільним кодексом УСРР 1922 року та взагалі тривалий час не мало належного законодавчого регулювання. Лише 30 січня 1925 р. ЦВК і РНК СРСР була прийнята постановою «Про основи авторського права». Особливістю цього документа була можливість примусового викупу

авторського права на будь-який твір за рішенням Уряду СРСР як тимчасовий захід, який практично майже не застосовувався. За всіма авторами визнавалося виключне право на створені ними твори, яке мало чинність 25 років від моменту першого видання або першого публічного виконання твору. Передбачався перехід авторських прав до спадкоємців на 15 років після смерті автора. Використання творів допускалося не інакше як на підставі договорів з авторами, умови яких регулювались законом. Доволі широким був перелік підстав для вільного використання творів [12].

Постановою РНК УСРР від 08.12.1925 р. «Про авторський гонорар за прилюдне виконання драматичних і музичних творів» було передбачено, що розмір авторської винагороди за прилюдне виконання драматичних, музичних, музично-драматичних, хореографічних творів і пантоміми, а також строки і порядок її виплати встановлювалися за згодою автора з адміністрацією театральних підприємств і організаціями видовищ [13].

Згідно з інструкцією Наркомосвіти УСРР від 19.04.1926 р. «Про порядок виплати авторського гонорару за прилюдне виконання драматичних і музичних творів» передбачалось, що у всіх театральних афішах, рекламах, програмах тощо, випущених театральними підприємствами та іншими установами чи особами, повинно бути точно зазначено: якщо виконуються твори оригінальні – прізвище автора; твори перекладені, крім прізвища автора – прізвище перекладача; твори перероблені чи інсценізовані, крім прізвища автора – прізвище автора інсценізації.

Для контролю над виконанням у театрах та інших видовищних закладах твору того чи іншого автора театральньо-видовищними закладами системи Наркомосвіти УСРР не далі четвертого ряду партену виділялося безплатне місце – «авторське» – для автора твору або його уповноваженого. Адміністрація театральньо-видовищного закладу зобов'язана була на вимогу автора або його уповноваженого видавати їм програму вечора, вистави, концерту та касовий звіт про збір за виставу, концерт тощо [14].

Остаточне питання про авторські права було розв'язано радянською владою в Україні лише з прийняттям Постанови ЦВК і РНК УСРР від 06.02.1929 р. «Про авторське право», якою було закріплено, що авторське право на оприлюднені та неоприлюднені твори на території УСРР або інших союзних республік визнавалося за авторами та їх правонаступниками незалежно від їхнього громадянства. Авторське право на твір, що вийшов у світ або знаходився в іншій об'єктивній формі за кордоном, визнавалося тільки тоді, коли між СРСР і відповідною державою була спеціальна угода і в межах, установлених такою угодою. Автор – громадянин СРСР та його спадкоємець щодо твору, який вийшов у світ або знаходився в іншій об'єктивній

формі в іноземній державі, мав право на охорону авторського права в УСРР [15].

До творів, що охоронялися авторським правом, Постановою «Про авторське право», зокрема, відносила: усні твори (промови, лекції, доповіді); писемні твори (книги, статті, збірники); переклади; твори драматичні та музично-драматичні; твори хореографічні та пантоміми, про постановку яких були вказівки, викладені в письмовій формі або іншим способом; кінематографічні сценарії, кінематографічні постановки; музичні твори з текстом або без тексту (в тому числі музичні твори для супроводу кінофільмів); малюнки, ілюстрації, твори живопису, скульптури, архітектури й графічного мистецтва, географічні карти; плани, ескізи і пластичні твори, які стосуються наук, техніки або постановки на сцені для драматичного чи музично-драматичного твору; кінофільми; фотографічні твори або твори, виконані способами, аналогічними фотографії [15].

Підсумовуючи викладений матеріал, можна дійти висновку, що започаткування нової економічної політики в УСРР дало поштовх для відновлення приватної ініціативи та розвитку цивільних правовідносин. Постанова ВУЦВК від 26 липня 1922 р. «Про основні приватні маєткові права, що визнаються УСРР, охороняються її законами і захищаються судами УСРР» стала орієнтиром для подальшого розвитку цивільного законодавства, насамперед майбутнього Цивільного кодексу УСРР 1922 року. Закріплення цих прав у кодексі супроводжувалося суттєвими обмеженнями, які встановлювалися стосовно переліку об'єктів цивільних прав, що були вилучені з цивільного обігу і перебували під пильним контролем радянського уряду. У зв'язку зі скасуванням приватної власності на землю ЦК УСРР приділяв значну увагу праву забудови земельної ділянки, яке надавалось на підставі договору строком до 49 років та могло відчужуватись забудовником на користь третіх осіб. Суттєві обмеження в перші роки дії Цивільного кодексу УСРР продовжували зберігатись по відношенню до обсягу спадкової маси, її граничний розмір не мав перевищувати 10 000 карбованців.

Системний аналіз норм цивільного законодавства періоду нової економічної політики дозволяє віднести до об'єктів цивільних правовідносин того періоду, що перебували у вільному обігу, такі: ненаціоналізовані будівлі, підприємства торгівлі, підприємства промислові, що мають найманих робітників не вище передбаченої особливими законами кількості; знаряддя та засоби виробництва, гроші, цінні папери та інші цінності, в тому числі золоті й срібні монети та іноземна валюта; предмети хатнього вжитку, господарства та особистого споживання, товари, які продавати законом не заборонено, інше не вилучене з приватного обороту майно; спадкове майно вартістю не більше 10 000 карбованців; право вимоги; право на частку (пай) у капіталі товариства; право забудови та право застави; авторське право.

ЛІТЕРАТУРА

1. Декреты Советской власти. Москва : Гос. изд-во полит. литературы, 1957. Т. 1. 626 с.
2. Касьяненко В.И. НЭП и акционерное предпринимательство в СССР. Москва : Знание, 1991. 64 с.
3. О воспрещении частных кино- и фотосъемок уличных событий, манифестаций и проч. : Постановление Всеукраинского Кинокомитета от 02.04.1919 г. *Собрание узаконений и распоряжений Рабоче-крестьянского правительства Украины*. 1919. № 34. Ст. 393.
4. Об отмене наследования : Декрет СНК Украины от 11.03.1919 г. *Собрание узаконений и распоряжений Рабоче-крестьянского правительства Украины*. 1919. № 24. Ст. 268.
5. Об отмене наследования (дополнение к ст. 268) : Декрет СНК Украины от 21.03.1919 г. *Собрание узаконений и распоряжений Рабоче-крестьянского правительства Украины*. 1919. № 32. Ст. 348.
6. О покупке для государственных музеев у частных лиц музейных ценностей : Декрет СНК Украины от 11.03.1921 г. *Собрание узаконений и распоряжений Рабоче-крестьянского правительства Украины*. 1921. № 4. Ст. 126.
7. Общие экономические и юридические условия концессий : Декрет СНК от 23 ноября 1920 г. СУ РСФСР. 1920. № 91. С. 484–485.
8. Збірник законень та розпоряджень робітничо-селянського уряду України за 1919–1920 рр. Харьков : Правительственная типография. Контарская улица, 1921. № 21–23. 790 с.
9. Про основні приватні маєткові права, що визнаються УСРР, охороняються її законами і захищаються судами УСРР : Постанова ВУЦВК від 26 липня 1922 р. *Збірник постанов та розпоряджень робітничо-селянського уряду України*. 1922. № 31. Ст. 492.
10. О введении в действие Гражданского Кодекса УССР : Постановление ВУЦВК от 16.12.1922 г. *Собрание узаконений и распоряжений Рабоче-крестьянского правительства Украины*. 1922. № 55. Ст. 780.

11. Васильченко В.В. Формування спадкового права в період становлення радянської державності в Україні (1922-1937). *Науковий вісник Юридичної академії Міністерства внутрішніх справ*. 2003. № 11. С. 50–57.
12. Об основах авторского права : Постановление ЦИК и СНК СССР от 30.01.1925 г. СЗ СССР. 1925. № 7. Ст. 67.
13. Про авторський гонорар за прилюдне виконання драматичних і музичних творів : Постанова РНК УСРР від 08.12.1925 р. *Збірник узаконень та розпоряджень Робітничо-селянського уряду України*. 1925. № 100. Ст. 550.
14. Про порядок виплати авторського гонорару за прилюдне виконання драматичних і музичних творів : Інструкція Наркомосвіти УСРР від 19.04.1926 р. *Збірник узаконень та розпоряджень Робітничо-селянського уряду України*. 1926. Відділ другий. № 11. Ст. 37.
15. Про авторське право : Постанова ЦВК і РНК УСРР від 06.02.1929 р. *Зб. Уз. УСРР*. 1929. № 27. Ст. 55.